

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ ESERLERİ

Uzm. Yusuf İLGAR

107. Merkez Camii

I. ERKMEK CAMİ VE MESCİTLERİ

Toplayan, cem ve telif eden, içine alan anlamlarına gelen cami¹ tabiri mescit kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmış; X. yüzyıldan sonra Cuma ve Bayram namazı kılınan minberi olan mabetlere cami, minberi olmayanlara da mescit denilmiştir. Mescitlerde Cuma ve bayram namazları kılınmazdı². Mescitler padişahın alından izinle camiye çevrilirdi. Yerleşim yerlerinde yeni mahalleler kurulurken genellikle önce cami, mescit, medrese, dükkan, han hamam yapılmış, bunların çevresine binalar yapılarak yeni mahalleler oluşmuştur. Yeni kurulan mahallelere de genellikle oradaki cami veya mescidin adı verilmiştir. Bu uygulamanın pek çok örneği Afyonkarahisar'da ve köylerimizde de görülmektedir.

Erkmen kasabasında ibadete açık olan üç cami bulunmaktadır. Günümüzde olan camilerin tamamı Cumhuriyet döneminde yapılmışlardır. Osmanlı döneminde yapılan köyün Eski Camisine ait minberi halen Dört Yol Camisi'nde bulunmaktadır.

A. BEY MESCİDİ (ESKİ/MERKEZ CAMİİ)

1. Mescidin Tarihçesi

Günümüzde Merkez Camii diye anılan mescidin ilk olarak ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte Eylül 1752/Evahir-i şevval 1165 yılında köyde cami olmadığından özellikle kış aylarında cuma ve bayram namazlarının kılınmasında büyük sıkıntı yaşandığı, Afyonkarahisarlı Hacı Mustafa Ağa tarafından mescide minber yapıldığı³ beyan edilerek hatip tayini için izin istenmiştir⁴. Aynı kişi tarafından 1753 yılında vakfi tesis edilmiştir. 1849, 1852 tarihli vakıf kayıtlarında, Bey Mescidi ismiyle anılan mescidin tamir ve bakımı ile imâmete şart koşulduğu kayıtlıdır⁵.

108. Merkez Camii girişi

1 Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 6. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s. 465.

2 Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, "Cami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1993, s. 46.

3 AŞS, nr. 546, vr. 1b/8; VGMA, nr. 1112, vr. 52a.

4 AŞS, nr. 547, vr. 81a/278.

5 BOA., EV., nr. 13609, nr. 13512, . 14849, vr. 2a; AŞS, nr. 580, vr. 3a/13.

Vakfın gelir-gideri:⁹

Yıl	bedel-i a'şâr (öşür bedeli (kuruş))	bedel-i afyon (kuruş)	Toplam (kuruş)
1849			322,5 - 450
1852	250	22,5	472,5
1853	255	22,5	477,5
1857	700	322,5	1022,5
1858	700	322,5	1022,5

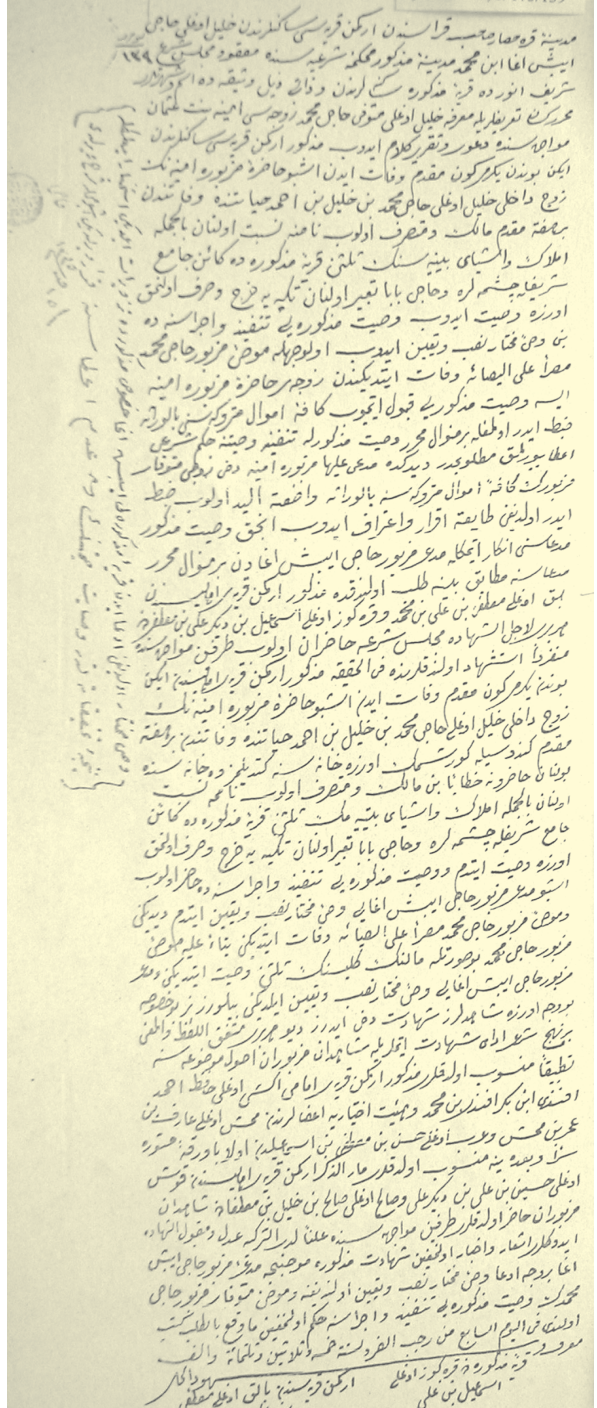
110. Merkez Cami iç mekanı (son cemaat mahalli ve kadınlar mahvili)

önce kendisiyle görüşmek üzere evine gittiklerinde hanesinde hazır bulunanlara malının 1/3'ünü köyde bulunan cami ile çeşmelere, ve Hacı Baba tabir edilen tekkeye sarf edilmek üzere vasiyet ettiğini, Hacı İbiş Ağayı da vasi tayin ettiğini belirterek, köyün imamı Ekşioğlu Hafız Ahmet Efendi ibn-i Bekir, İhtiyar heyeti azalarından Memişoğlu Arif bin Ömer, Arapoğlu Hasan bin İsmail, Kuşoğlu Hüseyin bin Ali, Salihhoğlu Salih bin Halil vs. şahitler huzurunda beyan etmişler. Bunun üzerine mahkemeye vasiyetin yerine getirilmesi hususunda 29 Nisan 1917 tarihinde karar kılınmıştır¹⁰.

c. Ummaham Hatun

Vasiyeti

Karaman Mahallesi'nden olup 1859 yılında vefat den İbrahim kızı Ummaham Hatun adlı bayanın 17 Ocak 1864 tarihli terekesinde belirtildiğine göre Erkmen Köyü Camii'nin yağ ve mumu için 700 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir¹¹.

111. Haliloğlu Hacı Mehmet'in Vasiyeti
(AŞS., nr. 650, s. 175/139)

10 AŞS, nr. 650, s. 175/139.

11 AŞS, nr. 588, vr. 87b/248.

3. Mescid-Caminin İmam-Hatipleri, Vakıf Görevlileri

Görevi	Adı ve Unvanı	Görev Yılı	Ücret ve Açıklama
İmam ¹²	Hacı Mustafa oğlu İbrahim	1753	
	Hacı Süleyman Oğlu Mehmet Fehmi	1796	Uygun ücretle.
	Ömer Efendi	1872	
	Hacı Süleyman Efendi	1849, 1852, 1857, 1858	
	İbrahim oğlu Hasan	1779'dan önce	
	Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Süleyman Halife	1779	İmamlık hakkını Hasan adlı kişi kendi rızasıyla devir etmiştir.
	Ali oğlu İsmail Efendi	22 Nisan 1872	Erkmen Köyü Camii Vakfından uygun ücretle
	Seyyid Süleyman oğlu Seyyid Mustafa	22 Nisan 1872'den önce	
	Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Süleyman	22 Nisan 1872	
	Hasan Efendi	1 Nisan 1883	Erkmen Köyü Camii Vakfından uygun ücret
	Oğlu Hacı Mustafa Efendi	22 Haziran 1912	Erkmen Köyü Camii Vakfından uygun ücret
Hatip ¹³	Mehmet Halife	Eylül 1752	Günlük üç akçe ücretle görevlenmiştir.
	Seyyid Abdullah	1752	Günlük üç akçe ücretle görevlenmiştir.
	Mehmet Halife	1761-62'den önce	Günlük üç akçe ücretle görevlenmiştir.
	Oğlu Osman Halife	1761-62	Günlük üç akçe ücretle görevlenmiştir.
Cuma müezzinliği ¹⁴	Mustafa Hoca	Mayıs 1763	Günlük 4 akçe

12 *VGMA*, nr. 557, vr. 10a(s. 24), nr. 1113, vr. 11b, nr. 1115, vr. 7b, nr. 1111, vr. 28b; *AŞS*, nr. 546, vr. 13a/58, nr. 553, vr. 38a/91; nr. 601, s. 49/70.

13 *VGMA*, nr. 1115, vr. 7b.

14 *AŞS*, nr. 548, vr. 13b/377.

Görevi	Adı ve Unvanı	Görev Yılı	Ücret ve Açıklama
Mescid ve mektebin tamir ve bakımı ile diğer ihtiyaçları için Mütevellisi ¹⁵	Hacı Mustafa oğlu İbrahim Çelebi	Mayıs 1753	
	Seyyid Hüseyin	1773-74	Günlük iki akçe ücretle görevlenmiştir.
	Molla Ahmet	1 Ocak 1780	Günlük iki akçe ücretle görevlenmiştir.
	Ahmet oğlu Mustafa	1796'dan önce.	Günlük iki akçe ücretle görevlenmiştir.
	Hacı Süleyman Oğlu Mehmet Fehmi	1796	Günlük iki akçe ücretle görevlenmiştir.
	Abdullah oğlu Seyyid Mustafa	9 Kasım 1871'den önce	Kasım 1871'de vefat etti.
	Oğlu Süleyman	9 Kasım 1871	
	Seyyid Süleyman oğlu Seyyid Mustafa	28 Mart 1872'den önce	
	Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Musa	28 Mart 1872	
	İbrahim oğlu Mustafa	1779	Günlük iki akçe ücretle görevlenmiştir. Bila veled ölmüştür.
Nazırı ¹⁶	Seyyid Osman	1773-74	Günlük beş akçe ücretle görevlenmiştir.

XX. yüzyılın ortalarına kadar hizmet veren dere ağzındaki bu Osmanlı mescidi 1952 yılında yıkılarak, yerine daha büyüğü yapılmıştır. Köy halkı tarafından imece usulüyle¹⁷ 1954 yılında yapılan caminin yapılmasında Muhhtar Süleyman Türk, Dernek üyeleri Mustafa Tan, Adem Çavdar'ın katkıları büyüktür. Caminin mimari kontrollüğü İl İmar Mü-

112. Merkez Camii tavan süsü

15 *VGMA*, nr. 557, vr. 10a(s. 24), nr. 1113, vr. 11b, nr. 1115, vr. 7b, nr. 1111, vr. 28b; *AŞS*, nr. 546, vr. 13a/58, nr. 553, vr. 38a/91; nr. 601, s. 49/70.

16 *VGMA*, nr. 1115, vr. 7b.

17 Cami o günün parasıyla 67.500TL. ile halk desteği ile yapılırken, Karadeli ailesinden Hacer Hanım ile Arapoğlu Hasan Oruç'un camiye yaptıkları katkılarını ve cömertliklerini belirtmek istiyoruz.

dürü İsmail Alpı tarafından yapılmıştır. Adem Çavdar ve Sarı Mehmet Kuş bizzat yapı ustası olarak hizmet etmişlerdir. Zarif Tavan işçiliği Emişlerin Mehmet Oruç ile İnce oğlan lakaplı Hacı Hasan Bayezit yapmışlardır. Dış duvarları kesme taştan, iç duvarları ise kırma taştandır. Taşlar Çakırköy yakınındaki Yılanlı mevkiindeki taş ocağından getirilmiştir.

Cami içerisinde yer alan “Amme suresini” Cumhuriyet Dönemi Afyonkarahisar hattatlarından Pamuğun Mehmet yazmıştır¹⁸. Bu yapım sırasında caminin minberi korunarak muhafaza edilmiş, 2000’li yıllarda buraya yeni minber yapılmış, eski minber de orijinalliği kısmen korunarak o tarihte yapımı tamamlanan Dört Yol Camii’ne nakledilmiştir¹⁹. Minbere giriş kaidesinin üst alınışındaki yazıdan “*amale Seyyid Abdullah Usta ve Ahmed ve Mehmed ustalar sene 1273*” ifadesi ile 1856-57 yıllarında adı geçen ustalar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Caminin yapımı sırasında binanın güney-doğusuna, yani Yukarı Mahalleye çıkan sağ köşesinin temelini ağızları mantar ve balmumu ile kapatılmış iki adet şişe bırakılmıştır. Şişelerin içerisine bir miktar kağıt ve madeni para konmuş; gelecek nesle mesaj olarak, bir kağıda köyün nüfusu, ihtiyar heyeti, öğretmen ve imamın isimleri yazılmıştır.

B. HACI BABA CAMİİ

Erkmen Kasabası’nda Hürriyet Mahallesi’nde olan Hacı Baba Camii, kasaba halkı tarafından 1993 yılında halk tarafından yapılmış, 1995 yılında da ibadete açılmıştır. Yapım ustası Erkmenli Ahmet Akyol ustadır²⁰. Caminin bahçe alanı ile birlikte 1332 m², ibadet kullanım alanı ise 432 m²’dir. Mülkiyeti cami derneğine aittir. Bahçesinde dört kameriye ile bir adet şadırvan bulunmaktadır. Caminin zemin katı Kız Kur’an Kursu ve kasabanın toplantı odası olarak kullanılmaktadır. İçerisinde sıra ve masalar bulunmaktadır. Caminin resmi olarak ilk imam-hatibi Ahmet Şahin 2008 yılında tayin olmuştur.

113. Hacı Baba Camii

18 Kaynak kişiler: Mehmet Kaya, Haşim Kuş, Mevlüt Bayezit (D. 02.02.1969), görüşme tarihi 26.01.2007 .

19 Saadettin Kuş oğlu Tahsin Kuş, 1956 doğumlu, 18.05.2008.

20 Erkmen kasabalı 1929 doğumludur.

114. Hacı Baba Camii kubbe ve kasnak kısmı

Mimari olarak ortada bir ana kubbe, iki yanında üçer küçük kubbe yer almakta olup bunların ortalarında yer alan kubbe diğerlerine göre biraz daha büyüktür. Son cemaat mahallinde beş kubbe yer almakta olup iki kenarda olan kubbeler biraz daha büyüktür. Bu bölümün batı ve doğu köşelerinde birer adet minare yer almaktadır. Caminin iki girişi mevcuttur. Ana kubbe çevresinde “U” şeklinde yer alan küçük kubbelerin altında yer alan caminin ikinci katı kadınlar kısmıdır²¹.

115. Hacı Baba Camii iç mekanı

21 Ahmet şahin, 1973 doğumlu. Erkmenli, caminin imam-hatibi.

C. DÖRT YOL CAMİİ

Erkmen Kasabası'nda dört yol kavşağındaki cami, Dört Yol Camii adıyla anılmaktadır. Caminin yerini Saadettin Kuş adlı kişi bağışlamış, yapım masrafinin büyük bir kısmı da onun tarafından, cüzi bir kısmı da halk tarafından karşılanmıştır²². İnşaat ustalığını köy halkı yapmıştır. Ahşap lambrileri dernek tarafından 1988-2000 yıllarında yaptırılmıştır. Cami bir ana kubbe ve onun kuzeyinde üç küçük kubbe ile örtülüdür. Bu kubbelerin altı son cemaat mahallidir. Buranın üst kısmı kadınlara mahsusur. Son cemaat mahallinin batı kısmında kesme taştan yapılı minaresi yer almaktadır. Güney-batısında lojmanı, hela, lavabo, bodrumunda gasil hane mevcuttur. Caminin dış ihata duvarlarına lambri mermer kaplanmıştır.

Dört Yol Camii minberi köyün Eski Camisi'nin eski ahşap minberidir. 2000 yılında Eski Cami'den sökülüp buraya monte edilmiştir²³. Minbere giriş kaidesinin üst alınlığında kağıda yazılı olarak *"amale Seyyid Abdullah Usta ve Ahmed ve Mehmed ustalar sene 1273"* ifadesi yer almaktadır. Bu bilgiye göre minber 1856-57 yıllarında belirtilen ustalar tarafından yapılmıştır.

116. Dört Yol Camii

22 Caminin inşası tamamlandığında Saadettin Kuş vefat etmiş; eşi Şükriye Hanım kocasının emekli ikramiyesini aldığı anda "burası sana yetişemedi" diyerek caminin kaloriferini yaptırmıştır. Allah sevdalı olan bu hanım, ayrıca fahri olarak da caminin temizliğini üstlenmiştir (Ali Seçkin, 1933 doğumlu. 18.05.2008).

23 Saadettin Kuş oğlu Tahsin Kuş, 1956 doğumlu, 18.05.2008.

117. Dört Yol Camii iç mekânı

118. Dört Yol Camii minber kapısının üst kısmı

119. Dört Yol Camii minber kapısının üst kısmındaki yapım kitabesi

II. ERKMEN SU MİMARİSİ

A. ERKMEN ÇEŞMELERİ

Erkmen köyü çeşmelerinin su kaynağı Erkmen dağlarıdır. Kasabadaki Hacı Baba ile Yukarı Çeşme suyu leziz olup içme suyu olarak kullanılmaktadır. Diğer kaynaklardan gelen sular temizlik vesair amaçlar için kullanılmaktadır. Kasabada halen dört adet derin kuyu ile iki adet su deposu bulunmaktadır. Su depolarından Birisi hisarlığın alt kısımlarında, diğeri de Hacı Hakkı bahçesi yanındadır.

Erkmen köyü çeşmeleri ile alakalı tespit edilebilen en eski kayıtlar 1668 yılına ait bir kayıt olup vakıf çeşmesi ile ilgilidir. Erkmen köyünden Abdi, Sefer, Ivaz, Habib ve Ali adlı kişiler mahkemeye başvurarak, köydeki vakıf çeşme akçesinden, Halil Bey adlı kişinin vefatından önce 65.300 akçe para alarak, köydeki mülk hamamına harcadığı beyan edilerek, alınan paranın 3.500 akçesinin vakfa geri ödenmediği, bu sebeple Halil Beyin mirasından aliverilmesi Haziran 1668 tarihinde talep edilmiştir²⁴.

Cumhuriyet Döneminde XX. Yüzyıl sonlarında Arapoğlu Hasan Oruç, köydeki bütün çeşmelerin mütevellisi idi. Kasabadaki Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılan bazı çeşmelerin yıkılıp yok oldukları²⁵ görülürken, bir kısmı muhtelif tamirlerle günümüze kadar gelmişlerdir. Kasabada Belediye oluşmasından sonra Hacı Baba Suyu ismi ile muhtelif yerlere yeni çeşmeler yapılmıştır. Bu çalışmamızda yedi çeşme değerlendirilmiştir.

Kasabanın kuzeyinde yer alan merada eski akar suyun olduğu yerde önceden bir bend bulunmakta idi. Bendde üç adet savak vardı. Savaklar kapatılınca bende sular birikirdi. XX. yüz yıl başında yapıldığı söylenmektedir. Şehre buradan kanal ile su verilirdi. 1950 yıllarında akarın yönü değiştirilince bend de geçerliliğini kaybetti.

Kasabadaki kayda değer çeşmeler şunlardır:

1. Boyacı-zâde Hacı Abdullah Ağa Çeşmesi

Erkmen köyünde mezarlık önünde bulanan çeşme basit moloz taşlardan yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde yakın geçmişte (2000'li yıllarda) tamirat gördüğü anlaşılmaktadır. Kitabesinden anlaşıldığına göre Boyacı-zâde Hacı Abdullah Ağa tarafından oğlu için 1840 yılında yaptırılmıştır²⁶. Kitabeyi Hilmi adlı bir şairin yazdığı mahlasından anlaşılmaktadır. Çeşmenin kilit taşında yer alan altı satırlık çift sütuna mermer üzerine yazılmış kitabesi şöyledir:

²⁴ AŞS, nr. 510, vr. 24b/149.

²⁵ Günümüzde olayın çeşmelerden birisi halk arasında Şabkalı Çeşme diye anılan çeşmedir. Alimoğlu bahçesi bitiminden Yeşil Vadi'ye giden yolda önceden olan çeşme, T modelinde Karayolları tarafından 1950-55'li yıllarda yaptırılmıştı. Çevresi mesirelik idi. Afyonkarahisar'da zuhur eden depremlerden etkilenerek yıkılmıştır. (Kaynak kişi: Bekir Bayram, 1970 doğumlu. 08.07.2008).

²⁶ Boyacıoğlu ailesinin Erkmen köyünde geniş arazileri varmış. Çeşme yakınında da tarla, bahçe vesairesi olması muhtemeldir. Cumhuriyet döneminde aynı aileden bazı kişiler çeşmenin bakım ve tamiratını yaptığı köy halkı tarafından belirtilmiştir.

120. Boyacı-zâde Hacı Abdullah Çeşmesi kitabesi

Bârekallâh muvaffakdır eser ol
 (...) cân-fezâ
 (...) nûş eylesün âteşine budur
 ‘ayn-ı şifâ

Hoş sarf-ı himmet kıldı
 Boyacı-zâde Hacı Abdullah Ağa
 Mevlâ ‘avn vîrsün aña ‘ukbâda
 düzahten berâ

Yapdırdı mahdûmı Halil’in rûhı için
 Bin iki yüz elli altı târîhidir Hilmiyâ

Kitabeyi sadeleştirerek şöyle yo-
 rumlayabiliriz:

Gönüle ferahlık veren bu çeşmeyi Allah mübarek kılsın.
 Tatlı eylesin ateşine şifanın pınarı budur

Boyacı-zâde Hacı Abdullah Ağa’nı hoş gayretiyle yapıldı
 Mevlâ ona ahirette yardım etsin Cehennemden uzak olsun

Çeşme Boyacı-zâdenin vefat eden oğlu Halil’in rûhu için
 1256/M 1840 târihinde yapılmış, Şâir Hilmi yapım tarihini düşürmüştür.

121. Boyacı-zâde Hacı Abdullah Çeşmesi

Yukarıda belirttiğimiz çeşmeden ayrı olarak köyde Hacı Paşa bahçesinin yakınında da Boyacıoğlu adıyla anılan bir çeşme var idi. Ancak çeşmenin ne zaman yıkıldığı tespit edilememiştir²⁷.

27 Kaynak kişi: Mehmet Kaya.

2. Ak Çeşme

Fevzi Çakmak Mahallesi PTT yakınında olan Erkmen Köyü Ak Çeşme, ilk olarak 1849 yılından önceki bir tarih yapılmıştır. Çeşmenin son olarak kesme taştan 1944 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır. Ustalığını Abdullah Meşe yapmıştır. Kilit taşının ortasında “*Erkmen Köyü Çeşmesi 1944*” kenarında “*içilmez*” ifadesi yazılıdır. Çeşmenin aynası ile çevresindeki zırh (söğge) orijinal olmayıp, sonradan yapılmıştır. Çeşmeye Akçeşme de denilmektedir. Tespit ettiğimiz bir tereke kaydından çeşmenin aynı adla anılan bir vakfı bulunmaktadır. Vakfın kim ve hangi tarihte kurulduğu tespit edilememiştir. Vakıf nakit parasını kredi olarak işletmiştir.

Kuşoğlu Hüseyin Ağa ibn-i Hasan'ın 16 Ekim 1849 tarihli terekesinden anlaşıldığına göre, *Erkmen Köyü Çeşmesi Vakfı*'ndan 324 kuruş kredi almıştır. Vakfın mütevellisi Balı oğlu Mehmet'tir²⁸.

3. Fırınönü Çeşmesi

Kasabada Hürriyet Mahallesi'nde eski Kur'an Kursu binası yakınında Fırınönü adlı mahalde olan çeşmenin 1813 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Fırınönü Çeşmesi'nin suyu Künklü'den gelmektedir. Bu çeşme Vakıf Çeşmesi diye de anılmaktadır²⁹. Çeşme ilk olarak mermerden yapılmış olup, alınlık kısmı ile sağında ve solunda yer alan mermerlerin ilk yapımdan kaldığı anlaşılmaktadır. Sepet kulplu kemeri sonradan yapılmıştır. Mozayik dibek kısmı sonradan yapılmıştır. Çeşme muhtelif tarihlerde üçden fazla tamir görmüştür.

Kitabesinde belirtildiğine göre, Beşezâde Hacı İbrahim ve Hacı Halil adlı

122. Ak Çeşme

123. Fırınönü Çeşmesi

²⁸ AŞS, nr. 575, vr. 28a/101.

²⁹ Kaynak kişi: Mehmet Kaya.

kardeşler 1813 yılında çeşmeyi yaptırmışlardır. İki hayırsever kardeşin ceddinin asker kökenli olduğu, kitabede geçen Mahmud Beşe (Paşa) ifadesinden anlaşılmaktadır³⁰. Kitabesi şöyledir:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

Mahmud Beşe-zâdeler

el-Hâc İbrahim Efendi

Ve biraderi el-Hâc Halil Efendi

1228 [1813]

Kitabeyi sadeleştirerek şöyle ifade edebiliriz: Hayır ve hasenât, sevap işler ile güzel şeyler sahibi Mahmut Paşazâdeler Hacı İbrahim ve kardeşi Hacı Halil Efendi hayratlarıdır.

Hacı İbrahim Efendi'nin çeşmeye gelir getirmesi ve bakımının yapılması için vakıf da kurduğu anlaşılmaktadır. Ancak vakfiyesi tespit edilememiştir. Bu vakıf Şer'îye sicil kaydında "Erkmenli oğlu Hacı İbrahim Efendi Vakfı" adıyla anılmaktadır.

124. Fırınönü Çeşmesi Kitabesi

a. Çeşme ile İlgili Vakıflar

a. 1. Erkmenli-zâde Hacı İbrahim Efendi Vakfı

Erkmen köyünden hayır sahibi Erkmenli oğlu Hacı İbrahim Efendi tarafından köydeki Fırınönü Çeşmesi için 1896 yılından önceki bir tarihte kurulduğu anlaşılmaktadır. Şehre yerleşen Erkmenli-zâdeler muhtemelen Mahmud Beşe-zâde evlatlarıdır.

Görevi	Adı ve Unvanı	Görev Yılı	Ücret ve Açıklama
Mütevellisi ³¹	Erkmenli-zâde Hacı Halil kızı Havva Hatun	1896'da vefat etti	
	Erkmenli-zâde Hacı Murat oğlu Hacı İbrahim Efendi	10 Nisan 1896	Şehirdeki Kayadibi Mahallesi'nden olup evlâd-ı vakıftandır.

30 Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi II*, Afyon 1991, s. 287.

31 AŞS, nr. 625, vr. 69a/217.

4. Hacı Mustafa Ağa Çeşmesi

Erkmen köyünde 1753 yılında Hacı Mustafa Ağa tarafından iki çeşme yaptırılarak köydeki cami, mektep ve çeşmenin ihtiyaçlarının temini için vakfı da kurulmuştur.

a. Çeşme ile İlgili Vakıflar

a. 1. Hacı Mustafa Ağa Vakfı

Kahil Mahallesinden Ahmet Ağa oğlu Hacı Mustafa Ağa, Erkmen köyündeki 2,5 dönüm olan meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçesi ile kırk kuruş parasını 30 Ocak 1753 tarihinde vakfetmiştir. Vakfiyesinde yirmi kuruşun gelirinin bir kısmı ile köyde yaptırdığı iki çeşmenin su kanalları ve tamir ve bakımına sarf olunacağı şart koşulmuştur³².

5. Hacı Baba Çeşmesi

Hürriyet Mahallesi'nde Hacı Baba Türbesi'nin ön kısmında olan çeşmeyi Molla-zâde Hacı Ahmet Ağa'nın oğlu Süleyman Ağa³³, halası Hanife Hanım'ın ruhu için 1831 yılında yaptırmıştır. Suyu Hisarlık'tan gelmektedir. Kitâbesi Afyonkarahisar müftülerinden Çerçel-zâde Ali Feyzî'ye aittir. Çift sütûn üzre altı satır olarak yazılmıştır.

125. Hacı Baba Çeşmesi

*Hubb mevkiinde bir eser olmuş bu 'ayn-ı can-fezâ
Dil-teşneler nüş eylesün işte bu mâ'i azepe Fırât*

*Hoş sarf-ı himmet kıldı Monla-zâde Süleyman Ağa
Vâlâ-himem âli nejâd ol zât-ı memdûhu's-sıfât*

32 AŞS, nr. 546, vr. 1b/8. Vakıf hakkında geniş bilgi için Erkmen Köyü Camii kısmına bakınız.

33 Monlazâde Süleyman Ağa, Karahisâr-ı Sâhib'de tımar sahibi idi. Alaybeyliği yapmıştır. H. 1264/M. Temmuz 1848 tarihinde Erzurum'da vefat etmiştir. Erzurum'da iken Kaptan-ı Derya Seyyid Ali Paşa'nın oğlu Mehmet Hamdi Paşa'nın Kethüdâsı olarak çalışmıştır. (Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi* II, Afyon 1991, s. 295).

*Dâim vücûh-ı hayra sarfeyler hemân hep vârını
İzz ü şerefle rifâti hem vâre olsun ber-sebât*

*Yaptırdı halası Hanife Hanımın rûhu için
Mevlâ 'ivaz vîrsün aña 'Ukbâda Dûzahtan necât*

*Hak ömrünü müzdâd ide a'dâsını berbâd ide
Subh ü mesâ dil-şâd ide gam görmeye ezber cihat*

*Feyzi du'âyı hatm idüp medhiyle târîhin didi
Hakka cihânda var ise ancak budur âb-ı hayât
1247 [M. 1831]*

126. Hacı Baba Çeşmesi Kitabesi

Kitabeyi sadeleştirerek şöyle ifade edebiliriz:

*Sevgi mevkiinde bire eser olmuş gönle ferahlık veren pınar
Gönlü susamışlar tatlı, bal eylesin işte en leziz su*

*Yüksek gayretiyle o övülmüş sıfatlara sahip olan zat
Molla-zâde Süleyman Ağa hoş, güzel gayretle çalıştı*

*Şerefli insan daima varını yoğunu her zaman hayra sarfeyler
Yüce ve şerefli rütbesi hem sebât olsun yani sözünden vazgeçmesin*

*Halası Hanife Hanımın rubu için bu çeşmeyi yaptırdı
Mevlâ da Ahret'te ona Cebennemden kurtuluş karşılığını versin*

*Hakk, ömrünü uzun, düşmanlarını da berbât etsin
Sabah-akşam sevin sin, her tarafı güzel ve parlak olsun, gam görmesin*

*Feyzî duâya sona erdirip medh ederek târihin dedi
Hakka ulaşmak için cibanda var ise âb-ı hayat (tatlı su) budur.*

Çeşmenin alınlık ve kitabe kısmı mermer olup sağında ve solunda dikme olarak kesme taşlar kullanılmıştır. Sepet kulplu kemeri kesme taştandır. Kesme taşlar numara verilmesi ile yalak kısmının mozaik olması, alınlık kısmında muhtelif yerlere tuğladan örgülerin yapılması 1831 yılında yapılan çeşmenin muhtelif tarihlerde tamir gördüğünü göstermektedir. Lüle şeklindeki ilk musluğu burmasız olup yan kısmına burmalı musluk takılmıştır.

a. Çeşme ile İlgili Vakıflar ve Vasiyetler

a.1. Hacı Baba Vakfı

Erkmen köyünde olan Hacı Baba Çeşmesi için hayırseverler tarafından 1845 yılından önceki bir tarihte para vakfı kurulmuştur. Ancak vakfın ne zaman ve kim tarafından kurulduğu tespit edilememiştir. Konu ile alakalı olarak vakfın bazı kişilerden alacağı ile bir takım vakıf görevlileri ile vakfa verilmek üzere vasiyetler tespit olunmuştur. Bu bağlamdan olarak:

Erkmen köyünden vefât eden Kürdliz(?) Mehmed Ağa ibn-i Abdi'nin 6 Temmuz 1845 tarihli terekesinde belirtildiğine göre, Hacı Baba Çeşmesi Para Vakfı'ndan 221 kuruş kredi almıştır³⁴. Yaklaşık yüz yıl sonra yine vakıfdan Böcekoğlu Hasan Ağa'nın 19 Ekim 1856 tarihli terekesinden anlaşıldığına göre, 575 kuruş kredi almıştır³⁵.

Erkmen Köyü'nde "defîn-i bâk-ı ıtırnâk" yani temiz kokulu toprakta gömülü olan Hacı Baba Vakfı'ndan:³⁶

Görevi	Adı ve Unvanı	Görev Yılı	Ücret ve Açıklama
Mütevellisi ²⁸⁵	Seyyid Hacı Süleyman Efendi	19 Ekim 1856	
	Aynı köyden Mehmet oğlu Eyüb Ağa	26 Ocak 1872	
Nâzır ²⁸⁶	Mustafa oğlu Mustafa	26 Ocak 1872	

34 AŞS, nr. 569, vr. 30a/180.

35 AŞS, nr. 583, vr. 19a/83.

36 AŞS, nr. 601, s. 87/116.

37 AŞS, nr. 583, vr. 19a/83; nr. 601, s. 87/116.

38 AŞS, nr. 601, s. 87/116.

a. 2. Haliloğlu Hacı Mehmet Vasiyeti

Erkmen köyünden Haliloğlu Hacı Mehmet, malının 1/3'ünü köydeki cami ile çeşmelere, ve Hacı Baba tabir edilen tekkeye sarf edilmek üzere vasiyet ederek oğlu Hacı İbiş Ağayı vasi tayin etmiştir. Vasiyeti 29 Nisan 1917 tarihinde tescillenmiştir³⁹.

a. 3. Hacı Hüseyin kızı Fâtıma Hanım Vasiyeti

Erkmen köyünden olup vefat eden Hacı Hüseyin kızı Fâtıma adlı hanımın 12 Şubat 1856 tarihli terekesinde belirtildiğine göre, malından Hacı Baba Çeşmesine 150 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir⁴⁰.

6. Tepecik Çeşmesi

Fevzi Çakmak Mahallesi, Tepecik mevkiinde olan çeşmenin ilk olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Çeşmenin kilit taşında “*Sâhibül-hayrât ve'l-hasenât*” ibaresi eski harflerle yazılıdır. Bu yazıya göre, çeşme 1928 yılından önceki bir tarihte yapılmıştır. Çeşme 2005-2006 yılların onarımından geçmiş, bakımlı bir halde bulunmaktadır. Suyu Künkü'den gelmektedir.

127. Tepecik Çeşmesi

39 AŞS, nr. 650, s. 175/139.

40 AŞS, nr. 582, vr. 4b/13.

128. Tepecik Çeşmesi Kitabesi

7. Yukarı Çeşme

Cumhuriyet Mahallesi'nde olan Yukarı Çeşme'nin suyu Hisarlık'tan gelmektedir. Çeşme Kesme taştan yapılmıştır. 1940-50 yıllarında tamir görmüştür.

8. Kasabadaki Diğer Çeşmeler

Kasabada yukarıda isimlerini ve özelliklerini verdiğimiz çeşmelerden başka gerek

129. Yukarı Çeşme

yerleşim içinde, gerekse bağlar arasında ve Erkmen tepelerinde basit olarak yapılmış tek musluklu çeşmeler de bulunmaktadır. Ancak bu yerlerin tarihçeleri hakkında bilgi olmadığı gibi, sanat tarihi açısından bir değeri yoktur. Su hizmeti vermelerinden dolayı isimlerini sunuyoruz:⁴¹ Cami Önü Çeşmesi, Okul Önü Çeşmesi, Emetler Mahallesi'ndeki Çıktagör Çeşmesi, Longarcıların Mahalle'deki Memişlerin Çeşme, Hisarlık'ta Çoban Kayası mevkiinin batısındaki Topalın Çeşme, Çataloluk (Manasır) Çeşmesi, Cırcır Çeşme, Kazan Kaklığın güneyinde Hayram Bahçesi Çeşmesi, buranın da güneyinde Dodinin ağlının yakınında Karagözün Çeşmesi, Kırızlığın düz ve Bunarcı kayanın birleştiği yerde Karagözün ikinci çeşmesi, İki Yumru'da Karagözün üçüncü çeşmesi, Orman Çukurları'ndaki Esadın Çeşme, İlbizler aşılıktaki Osman Çavuş'un aharlı çeşmesi, Küklü'deki bunarda Hacı Ahmet (Balık)ın çeşmesi, Alpi Deresinde suyu kesilmiş Halime'nin çeşmesi, Çakırköy yolunda Abdurrahim [Abdürrahim] Çeşmesi bulunmaktadır.

41 Bk. Ahmet Topbağ, "Erkmen Kasabası Yer Adları", *Her Yönüyle Erkmen*, Afyon 2008, s. 28 vd.

B. ERKMEN KÖPRÜLERİ

1. Hacı İbrahim Köprüsü

Kasabanın kuzey kısmında, demiryolu yakınında önceden olan akarçay üzerinde bulunan Hacı İbrahim Köprüsü'nün ilk olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Koca Öz Köprüsü diye de anılmaktadır. 16 Mart 1845 tarihli bir mahkeme kaydında ismi anılmaktadır. Dolayısıyla bu tarihten önceki bir zamanda yapılmış olmalıdır⁴². Devşirme yapı taşı bulunmaktadır. XX. Yüzyıl ortalarında köprü üzerine hasır demirli beton atılmıştır.

130. Hacı İbrahim Köprüsü

42 AŞS, nr. 569, vr. 6a/32.

C. ERKMEN'DE GÜNÜMÜZDE OLMAYAN HAMAMLAR

1. Eski Hamam

Köydeki çeşme vakfı ile alakalı bir kayıttan anlaşıldığına göre göre, köyde Halil Bey adlı kişiye ait bir hamam bulunmaktadır. Hamam sahibinin Haziran 1668 tarihinden kısa bir süre önce öldüğü anlaşılmaktadır⁴³

131. Erkmene Hamamı (1967)

132. Eski Hamam yeri (Mevlana Parkı)

2. Yeni Köy Hamamı

Hacı Baba Türbesi yakınlarında şu anda olmayan hamam 1965’li yıllarda yapılmıştır. Köy Hamamı yapılırken kum ve taşı köy halkı tarafından imece ile çekilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti başbakanlarından Suat Hayri Ürgüplü 1 Haziran 1965 tarihinde Afyonkarahisar’a yaptığı ziyaret sırasında Erkmene köyüne de uğramış, köy girişine tak kurulmuş, köy bandosu ve efelerle başbakan karşılanmış, “evlerin temizliği, köyün çalışkanlığı, okul, kooperatif, umumi hela ve nihayet yeni yapılan hamam köy kalkınmasının sembolleşmiş manzarası olarak”⁴⁴ basında yer almıştır. Bu hamam da zaman içerisinde kullanılmamış, yıkılmıştır.

43 AŞS, nr. 510, vr. 24b/149.

44 “Vali İmtihan Verdi”, *Türkeli Gazetesi (Afyonkarahisar)*, sayı 1400, 4 Haziran 1965, s. 1-2.

III. ERKMEN'DEKİ TEKKELER/ZAVİYELER

A. KESKİN ZÂVİYESİ

Keskin Zâviyesinin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu, tespit edilememiştir. Aynı adla anılan bir vakfı vardır. Şehirde de aynı adla anılan bir zâviye ile Keskinzâde diye meşhur olan ve Seyyide Hacı Hanife Hâtun tarafından 1818 yılından kısa bir süre önce açılan bir medrese bulunmaktadır⁴⁵.

Şehirdeki Keskin Zâviyesinin şeyhliği 1575 yılından önce, beratla Hacı Halil'e, daha sonra Hacı Ahmet'e verilmiştir. Belirtilen yılda zâviyenin gelir kaynakları arasında "şehirde bir dükkân, bir miktar arazi, bir debbâğhane yeri, bir dükkân yeri ve Pazâr yeri kiralari ile Erkmen Köyünde on dönüm arazi" yer almaktadır. 1575 yılında zâviyenin yıllık geliri 282 akçedir⁴⁶.

Mustafa Eravcı, zâviyenin muhtemelen kaza merkezindeki Keskin Zâviyesi'nin yok olmasından sonra bu zâviyeye vakıf edilmiş arazilere dayalı olarak Erkmen köyünde Keskin Zâviyesi kurulmuş olabileceğini belirtmesine karşılık⁴⁷; Mustafa Karazeybek hem şehirdeki, hem de Erkmen köyündeki zâviyenin XVI ve XIX. yüzyıllarda var olduklarını belirtmektedir⁴⁸.

1849 yılında Keskin Zâviyesi Vakfı'nın muhasebesinde belirtildiğine göre, zâviye Erkmen köyündedir. Vakfın mütevellisi Hasan oğlu Alidir. Vakıf mütevelliliğinin evlada şart koşulmuştur. Belirtilen tarihte vakfın 91 kuruş parası bulunmaktadır. Yıl itibarıyla vakfın 22 kuruş 10 para masrafı olmuş, 68 kuruş 30 parası halen elde bulunmaktadır⁴⁹.

1852 yılında zâviyenin mütevellisi Ali Kamil'dir. 1852-53 yıllarında altmışardan 120 kuruş, 1858 yılında da 100 kuruş bedel-i a'sâr (öşür bedeli) vardır⁵⁰.

Öşür muhassılı, zaviyedarı	Görev yılı	Düşünceler
Abdullah Efendi	1785'ten önce	Bila-veled vefatıyla.
Ulemadan Hasan Oğlu Ali ²⁹⁸	1785?	Naib Mehmet Şükrü arzıyla.
Alioğlu Halil	1763'ten önce	Vefat etmesiyle oğlu görevlenmiştir.
Oğlu Abdurrahman Halife ²⁹⁹	1763	

45 VGM, Defter, nr. 581/2, s. 313/316; nr. 2229, s. 57/34.

46 Mustafa Karazeybek, Zekî Polat, Yusuf İlgar, *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*, I (Merkez), Afyon 2005, 318.

47 H. Mustafa Eravcı, "Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Kazası Tekke ve Zâviyeleri", *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 18-20 Nisan 2005*, Ankara 2007, s. 71, 74.

48 Mustafa Karazeybek, "Afyonkarahisar'da Zâviyeler", *Afyonkarahisar Kütüğü I*, AKÜ Yayınları, Afyon 2001, s. 421.

49 BOA., EV., nr. 13609; AŞS, nr. 580, vr. 3a/13.

50 BOA., EV., nr. 14849.

51 VGM, nr. 557, vr. 10a(s. 24).

52 VGM, nr. 1108, vr. 49a, 49b.

B. HACI BABA TEKKESİ

Erkmen köyü ile alakalı incelediğimiz belgelerin bir tanesinde köyde Hacı Baba Tekkesi'nden bahis edilmektedir. 29 Nisan 1917 tarihinde tescillenen bir vasiyette Erkmen köyünden Haliloğlu Hacı Mehmet, malının 1/3'ünü köydeki cami ile çeşmelere, ve Hacı Baba tabir edilen tekkeye sarf edilmek üzere oğlu Hacı İbiş Ağayı vasi tayin etmiştir⁵³. Bu bilgiye göre köyde Hacı Baba ismiyle anılan bir tekke/zâviye mevcuttur. Diğer arşiv kaynaklarından tespit olunduğuna göre köyde XVI. yüzyıldan önce kurulduğu anlaşılan bir Keskin Zâviyesi bulunmaktadır. Bu durumda iki ihtimal akla gelmektedir. Birinci olarak bu iki tekke ayrı ayrı tekkelerdir İkincisi aynı tekke olup iki ayrı isimle anılmaktadır.

53 AŞS, nr. 650, s. 175/139.

IV. TÜRBE VE MEZARLAR

A. HACI BABA TÜRBEŚİ

Kasaba içerisinde bulunan Hacı Baba Türbesi, halkın saygı ve sevgi duyduğu mekanlardandır. XX. Yüzyıl sonlarında yapılan yeni türbe binası duvarında Latin harflerle “*Hacı Baba Türbesi Ahmet Karahisari 1440-1530*” ifadesi yer almaktadır. Türbe içerisinde büyük odada Hacı Baba’ya ait sanduka ve güney kısımdaki küçük odada kızlarına atfedilen iki sanduka bulunmaktadır. Sandukalarda isim ve her hangi bir tarih yoktur. Hacı Baba’ya atfedilen sanduka onun ululuğunu ifade ederken başındaki sarıktan ulemâdan biri olduğuna işaret etmektedir. Sanduka çevresi işlemeli ahşap ve demir putrellerle çevrilidir. Odanın güney kısmında mihrap yer almaktadır. Tavan ahşap işlemelerle süslenmiştir. Kasabada Hacı Baba lâkaplı bu kişiye Ahmet Karahisari dendiği rivayet olarak söylenmektedir. İncelediğimiz Afyonkarahisar Şer’iye Sicilleri ile arşiv kayıtlarında yeterli bir bilgiye ulaşamadık. Nisan 1652 tarihli bir bahçe satışında sınırlar verilirken iki tarafı Hüseyin mülkü ile çaya, “*Hacı Baba Aziz’in türbesiyle*” Hacı bahçesi diye hudut belirtilmektedir⁵⁴. Türbenin yanında bulunan ve 1831 yılında yaptırılan çeşmeye Hacı Baba ismi verilmiş ve onun adına vakıf kurulmuştur. Temiz kokulu toprakta gömülü, eski tabir ile “*defin-i bâk-ı ıtırnâk*” olan zatın vakfının Hacı Baba Vakfı⁵⁵ diye anılması Hacı Baba’nın saygı duyulan önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Köyün iskanı sırasında önemli hizmetlerde bulunmuş olmalıdır.

133. Hacı Baba Türbesi iç mekanı

54 AŞS, nr. 503, vr. 18b/113.

55 AŞS, nr. 601, s. 87/116.

B. ALİ DEDE MEZARI

Kasaba içerisinde olan bir mezarın baş kısmında “Ali Dede” yazılı tek kişilik bir kabir bulunmaktadır. Kimliği hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Mezarın yanına konulan alt kısmı kırık olan ve nereden geldiği belli olmayan bir mezar taşı vardır. Mezarın üst kısmı demir putrelle kapatılmıştır. Kırık mezar taşında:

Hüve'l-Bâkî
Ma'sûm iken cihanda
Câm-ı ecelden içdik
Biz tıfl-ı nûr-ı seyyidiken
Cisr-i Mevlâ ...

134. Ali Dede Mezarı

O (Allah) Bâkî
Suçsuz iken iki cihanda
Ecel kadehinden içdik
Biz nurlu seyyid küçük bir çocuk iken
Mevlâ köprüsü ...

ifadesi yazılıdır. Kırık mezar taşında yer alan bu bilgilerden anlaşıldığına göre adına mezar taşı kitabesi yazılan şahsiyet seyyid olup çocuk yaşta vefat etmiştir.

C. ARAP DEDE MEZARI

Kasabanın kuzeyinde yer alan Çimenlik mevkiinde mezarı olan Arap Dede'nin kimliği hakkında herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Mezarının bulunduğu yerde birkaç akasya ağacı vardır. Geçmiş yıllarda mezar olduğu belli imiş, günümüzde ise mezarın yeri bilenler tarafından gösterilmektedir.

135. Arap Dede'nin mezarının olduğu tepe

Ç. HÜSEYİN BOZTAŞ MEZARI

Köyde Şapkalı Çeşme'nin batı tarafında Arpalık mevkiinde Hüseyin Boztaş'ı tarlasından dönerken Yunanlılar vuruyor. İhtiyar bir kadın cenazeyi kağına koyup köye getiriyor. Şehit olduğunu düşündüğümüz bu kişinin mezarı Akçeşme diye anılan Erkmek Köyü çeşmesinin güney kısmındadır. Çeşme ile iki metre kadar mesafesi vardır⁵⁶.

136. Hüseyin Boztaş Mezarı

D. GARİPLER MEZARLIĞI

Belediye binasının güneyinde yer alan üçgen biçimindeki mezarlığa Garipler adı verilmiştir. 1950'li yıllara kadar köy muhtarlığına müracat eden ve mezarı olmayan kişiler buraya defnedilmişlerdir.

137. Garipler Mezarlığı

56 Kaynak kişi: Mehmet Kaya(1923), Bekir Bayram(1970).

E. KÖY MEZARLIĞI

Erkmenin kuzey kısmında yer alan mezarlık ortasından geçen yol ile ikiye bölünmüş bir haldedir. Mezarlığın ilk olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Yaptığımız incelemede yazılı mezartaşı bulunamamıştır. Bazı kabir üstlerinde klasik olarak siyah taşlar konulmuştur. Cumhuriyet döneminde Latin harfli ve genellikle aile lâkaplı mezar taşları görülmektedir.

138-139. Erkmen Köy Mezarlığı

